

Həbsxanada saxlama

2-ci Ümumi məruzədən çıxarış (1992)

44. Girişdə xüsusi qeyd olunmalıdır ki, İQK həbsxanalara baş çəkəndə bir çox məsələləri yoxlamalıdır. Əlbəttə o, həbsxana personalı tərəfindən məhbuslara qarşı edilən qəddar rəftara xüsusi diqqət yetirir. Lakin həbsxanada saxlanmanın bütün şəraitləri İQK-nın mandatına uyğundur. Qəddar rəftarın çoxsaylı formaları vardır, onlardan bir çoxu qəsdən deyil, lakin ola bilər ki, təşkilati çatışmamazlıqlardan və ya vəsaitlərin azlığı üzündən baş versin. Buna görə də müəssisədəki yaşayışın ümumi vəziyyəti İQK üçün xeyli dərəcədə əhəmiyyət kəsb edir. Yaşayışın bu ümumi vəziyyəti məhbuslara verilən fəaliyyət imkanlarından və xidməti heyətin və məhbuslar arasındakı münasibətin ümumi vəziyyətindən asılıdır.

45. İQK müəssisə daxilindəki mövcud vəziyyəti diqqətlə izləyir. Məhbuslar və xidməti heyət arasındakı konstruktiv münasibətlərin stimullaşdırılması münasibətlərlə müqayisədə, istənilən həbsxana şəraitinə xas olan gərginliyin azaldılmasına xidmət edir və bundan əlavə zor işlədilməsi hallarını və bununla bağlı olan qəddar rəftar ehtimalını xeyli azaldır. Qısaca olaraq, İQK ünsiyyət və qayğı ruhu ilə nəzarət və qarşısını alma siyasətinin yanaşı olmasını arzu edir. Belə yanaşma, müəssisədə təhlükəsizliyə xələl gətirə bilməz.

46. Kameraya çox adam salınması probleminin İQK-nın səlahiyyətlərinə birbaşa daxil var. Əgər həbsxanada nəzərdə tutulandan çox məhbus varsa, bu, həmin müəssisənin daxilindəki bütün xidmət növlərinə və fəaliyyətinə pis təsir göstərəcək, ümumi yaşayış səviyyəsi yəqin ki, xeyli dərəcədə aşağı düşəcək. Bundan əlavə həbsxana və ya onun ayrıca hissəsinin doldurulma səviyyəsi insanın fiziki mövcudluğu baxımından qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan təsir göstərə bilər.

47. Qənaətbəxş fəaliyyət proqramı (iş, təhsil, idman və s.) məhbusların rifahı üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. İQK müşahidə edib ki, bir çox ibtidai həbsdə saxlanma müəssisələrində fəaliyyət növləri olduqca məhduddur. Kifayət qədər tez-tez kadr axını baş verən belə müəssisələrdə fəaliyyət rejiminin təşkil edilməsi asan iş deyil. Aydın ki, söhbət məhkum olunduqdan sonra cəza çəkən şəxslər üçün xüsusi proqramdan getmir.

Amma yaxşı maddi şərait yaradılmasına baxmayaraq azadlıqdan məhrum edilən şəxslərin həftələrlə, bəzən aylarla kameralara salınaraq əziyyət çəkməsinə yol vermək olmaz. CPT hesab edir ki, istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin günün əsas hissəsini (8 saat və ya daha çox) öz kameralarından kənardə keçirməsinə, öz vaxtını müxtəlif xarakterli səmərəli fəaliyyət növlərinə sərf etməsinə çalışmaq lazımdır. Əlbəttə, məhkum olunduqdan sonratutulan şəxslərin müəssisələrdə şəraiti daha yaxşı olmalıdır.

48. Açıq havada olmağın vacibliyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azadlıqdan məhrum edilən şəxslərin hər gün ən azı bir saat açıq havada fiziki təmrinlərlə məşğul olmasını tələb etmək əsas hüquqi təminatlardan biri kimi etiraf olunur (həmin tələbin daha geniş fəaliyyət proqramının tərkib hissəsinə çevrilməsi arzu edilir). İQK vurğulamaq istərdi ki, istisna olmadan bütün məhbuslara (cəza olaraq dəmir barmaqlıqlar arxasında saxlananlar da daxil olmaqla) açıq havada məşq etmək imkanı verilməlidir. Açıq havada fiziki hərəkətlərlə məşğul olmaq üçün təklif edilən qurğular geniş olmalı və pis hava şəraitində imkan daxilində örtüklə təmin edilməlidir.

49. Tualet vəsaitlərindən istifadə və gigiyena qaydalarına əməl olunması insan üçün vacib şərtlərdəndir.

Bununla bağlı İQK bəyan edir ki, bəzi ölkələrdə həbsdə olan şəxslərin təbii ehtiyaclarını kameralarda vedrələr vasitəsilə həyata keçirməsini (sonradan müəyyən edilmiş vaxtda bu vedrələr boşaldılır) bəyənmir. Tualet ya kameralarda yerləşməlidir (sanitar qaydalara uyğun olaraq), ya da gecə vaxtı da daxil olmaqla azadlıqdan məhrum edilən şəxsə tələbatı olduğu halda ləngimədən tualetə getmək üçün şərait yaradılmalıdır.

Bundan əlavə, məhbuslara həmçinin duş və hamam vəsaitlərindən istifadə etməyə imkan verilməlidir. Kamerada su xəttinin olması məqsədəuyğundur.

50. İQK əlavə etmək istərdi ki, çox sıxlıq olan kameralarda məhbuslara kifayət qədər fəaliyyət növü ilə məşğul olmağa imkan verilməməsindən, habelə həmin müəssisələrdə tualetin və gigiyena vasitələrinin yarıtmaz olduğundan xüsusilə narahatdır. Belə şəraitlərin toplumu məhbuslara öldürücü təsir göstərə bilər.

51. Məhbusların xarici mühitlə əlaqə saxlamağı olduqca vacibdir. Hər şeydən əvvəl onlara ailəsi və yaxın dostları ilə yaxın əlaqə saxlamaq üçün zamanət verən şərait yaradılmalıdır. Burada aparıcı prinsip xarici mühitlə əlaqəyə girməyə yardım etməkdir. Belə əlaqələrin hər hansı məhdudlaşdırılması ancaq təhlükəsizlik və ya vəsaitlə bağlı ola bilər.

İQK bu kontekstdə qeyd etmək istərdi ki, məhbusların ailələri uzaqda yaşayırsa (bu da təbii ki, onların müntəzəm əlaqə yaratmasına, gediş-gəlişinə imkan vermir), onları yoluxmaq və telefon əlaqəsi yaratmaq üçün istifadə qaydalarına münasibətdə çeviklik göstərilməsi məqsədəuyğundur. Misal üçün, belə məhbuslara səfər vaxtlarını toplamağa və/və ya öz ailə üzvləri ilə telefon əlaqəsini yaxşılaşdırmağa imkan vermək lazımdır.

52. Təbii ki, İQK həmçinin məhbusların bəzi xüsusi kateqoriyalarının rastlaşa bildiyi əsas problemlərə də həmçinin diqqət yetirir, məsələn: qadınlar, yeniyetmələr və əcnəbilər.

53. Həbsxananın şəxsi heyəti bəzən zorakılıq aktları törədən məhbuslara qarşı güc tətbiq etməyə, müstəsna hallarda fiziki təsir göstərməyə məcbur olur. Bunlar aydındır ki, məhbuslara qarşı qəddar rəftar baxımından bu vəziyyət çox təhlükəlidir və xüsusi mühafizə tələb edir.

Hər hansı güc vasitələrinin tətbiq edildiyi məhbusların yubanmadan həkim tərəfindən müayinə edilmək, ehtiyac olduqda isə müalicə olunmaq hüququ vardır. Bu müayinə qeyri-tibbi xidməti heyətin eşitmədiyi və daha yaxşı olar ki, görmədiyi yerdə aparılsın və yoxlamanın nəticələrini (bu işə aid olan məhbusun müddəaları və həkimin rəyi də daxil olmaqla) rəsmi olaraq protokollaşdırılmalıdır və məhbuslar bundan istifadə edə bilməlidirlər. Fiziki təsir vasitələrindən istifadə etmək tələb olunan nadir hallarda, aidiyyəti olan məhbuslar daimi və adekvat nəzarətə götürülməlidirlər. Bundan başqa, fiziki təsir vasitələri ən tez mümkün olan zamanda oradan uzaqlaşdırılmalıdır; onlar cəzalandırma kimi heç vaxt tətbiq edilməməli və ya tətbiqi təxirə salınmalıdır. Nəhayət, protokolda məhbuslara qarşı güc işlədilməsinin bütün ayrı-ayrı halları göstərilməlidir.

54. Effektiv şikayət və prosedurların yoxlanılması həbsxanada qəddar rəftara qarşı əsas zəmanətdir. Məhbusların həbsxana sisteminin həm daxili, həm də xarici şəraitləri barədə açıq şikayət etmək imkanı olmalıdır, buraya həm də uyğun orqanlara gizlin müraciət etmək imkanları da daxildir. Hüquqa malik olan müstəqil orqanların (Görüşə gələnlərin şurası və ya nəzarət yurisdiksiyasının) hər bir həbsxana müəssisəsinə müntəzəm olaraq gələrək məhbusların şikayətlərini dinləmələrinə və müəssisələrin binalarını yoxlamalarına İQK xüsusi diqqət yetirir. Belə orqanlar həbsxana rəhbərliyi ilə saxlanılan məhbus və ya ümumiyyətlə, məhbuslar arasında olan mübahisələri aradan qaldırmaqda vacib rol oynaya bilər.

55. Həm həbsdə saxlanılan şəxslərin, həm də həbsxananın şəxsi heyətinin maraqları naminə təcrübədə rəsmi olaraq dəqiq nizam-intizam ölçüləri sistemi müəyyənləşdirilməlidir. Çünki bu sahədəki qeyri-müəyyənlik qeyri-rəsmi (nəzarətdən çıxarılan) sistemin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Nizam-intizam ölçülərinin tətbiqi ilə yanaşı, məhbusa guya onun törətdiyi qanun pozuntuları barədə məlumat verilməlidir. O, yuxarı instansiyalara ona qarşı tətbiq edilən sanksiyalar barədə müraciət etmək hüququna malikdir.

Rəsmi olaraq nizam-intizam cəzasının tətbiqi qaydası ilə yanaşı, digər qaydalar da mövcuddur. Həmin qaydalara görə azadlıqdan məhrum edilən şəxslər öz arzusunun əksinə olaraq nizam-intizamın və ya təhlükəsizliyin təmin edilməsi baxımından (məsələn, müəssisə daxilində formalaşmış qayda-qanunu qorumaq naminə) müəssisədə saxlanılan digər şəxslərdən təcrid oluna bilər. Bu qaydalar hüquqlara riayət olunmasının təminatları ilə müşayiət olunmalıdır. Həbsdə saxlanılan şəxsə ona qarşı tətbiq olunan ölçülərin səbəbləri barədə (əgər təhlükəsizlik tələbləri başqa şeyi diktə etmərsə) məlumat verilməlidir.¹

56. İQK hər hansı bir səbəbdən (inzibati məqsədlə, onların «qorxulu» və ya «çətinliklər yaradan» davranışları nəticəsində; cinayət istintaqının maraqlarına görə; onların özlərinin tələblərinə görə məhbusların tək adamlıq kamerada saxlanılmalarına xüsusi diqqət yetirir.

Proporsionallıq prinsipi tələb edir ki, vəziyyətlə bağlı olan tələblər və aidiyyəti olan şəxsin sağlamlığına ziyan verən tək adamlıq türmə kamerasında saxlama rejimi arasında balans yaradılsın. Bəzi hallarda tək adamlıq kamerada saxlanma qeyri-insani və alçaldıcı münasibətə gətirib çıxara bilər; istənilən halda tək adamlıq kamerada saxlanmanın bütün formaları mümkün qədər qısamüddətli olmalıdır.

Belə rejim qoyulubsa və ya tələbə görə tətbiq edilibsə, hər hansı bir vaxt aidiyyəti olan məhbus və ya həbsxana məmuru məhbusun maraqları naminə həkim tələb etdikdə bu həkimin yubadılmadan çağırılması və məhbusun müayinə edilməsi vacib zəmanətdir. Müayinənin nəticələri, həmçinin məhbusun fiziki və ruhi vəziyyəti haqqında məlumatlar, ehtiyac olduqda, bu təcrid olunmanın davam etməsinin gələcək nəticələri barədə yazılı hesabat verilməlidir.

57. Pis davranışa görə məhbusların başqa yerə keçirilməsi İQK üçün maraqlıdır. Bəzi məhbuslarla rəftar etmək olduqca çətin və belə məhbusların bəzi başqa müəssisələrə keçirilməsini vəziyyət tələb edir. Lakin məhbusların tez-tez bir müəssisədən digərinə köçürülməsi onların psixoloji və fiziki vəziyyətinə zərərli təsir göstərir. Belə vəziyyətdə olan məhbusların öz ailələri və vəkili ilə lazımi əlaqə yaradılmasında çətinliklər yaranır. Bir-birinin ardınca olan köçürülmələr bəzi hallarda qeyri-insani və alçaldıcı münasibətlərə gətirib çıxara bilər.

---

¹ Bu tələb sonradan aşağıdakı kimi dəyişdirildi: məhbus ona qarşı görülən tədbir haqqında yazılı şəkildə məlumatlandırılmalıdır. (Belə başa düşülürdü ki, bu səbəblər məhbuslardan gizli saxlanan təhlükəsizlik tədbirlərinin incəliklərini əhatə etmir).